



واحد بین الملل

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته‌ی فرهنگ و زبان‌های باستانی

عنوان:

بررسی متن پهلوی اندرز دستوران به بهدینان  
(حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه، یادداشت‌ها و واژه‌نامه‌ی ریشه‌شناختی)

به کوشش:

فاطمه متین‌پور

استاد راهنما:

دکتر گلنار قلعه‌خانی

شهریور ۱۳۹۲



به نام خدا

اظہار نامہ

اینجانب فاطمہ متین پور دانشجوی رشتہی فرهنگ و زبان‌های باستانی دانشکده ادبیات و علوم انسانی واحد بین‌الملل اظہار می‌کنم کہ این پایان‌نامہ حاصل پژوهش خودم بوده و در جاهایی کہ از منابع دیگران استفاده کرده‌ام، نشانی دقیق و مشخصات کامل آن را نوشته‌ام. همچنین اظہار می‌کنم کہ تحقیق و موضوع پایان‌نامہ‌ام تکراری نیست و تعهد می‌نمایم کہ بدون مجوز دانشگاه دستاوردهای آن را منتشر ننموده و یا در اختیار غیر قرار ندهم. کلیہ حقوق این اثر مطابق با آیین‌نامہ مالکیت فکری و معنوی متعلق بہ دانشگاه شیراز است.

نام و نام خانوادگی: فاطمہ متین پور

تاریخ و امضا:  
متین پور  
۹۲، ۷، ۱۰

به نام خدا

بررسی متن پهلوی اندرز دستوران به پهلوان  
(حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه، یادداشت‌ها و واژه‌نامه‌ی ریشه‌شناختی)

به کوشش:

فاطمه متین‌پور

پایان‌نامه:

ارائه شده به تحصیلات تکمیلی دانشگاه شیراز به عنوان بخشی  
از فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی‌ارشد

در رشته:

فرهنگ و زبان‌های باستانی

از دانشگاه شیراز

شیراز

جمهوری اسلامی ایران

ارزیابی کمیته‌ی پایان‌نامه، با درجه: عالی

دکتر گلنار قلعه‌خانی استادیار بخش زبان‌های خارجی و زبانشناسی (رئیس کمیته)

دکتر حسین نجاری استادیار بخش زبان‌های خارجی و زبانشناسی

دکتر کتایون نمیرانیان استادیار بخش زبان‌های خارجی و زبانشناسی

شهریورماه ۱۳۹۲

تقدیم به پدرم

کوهی استوار و مهربان و حامی من در تمامی زندگی ام...

تقدیم به مادرم

سنگ صوری که الفبای زندگی به من آموخت...

تقدیم به همسر

یگانه شریک و همراه جاده زندگی که هستی های این راه را به امید و روشنی راه تبدیل کرده...

امیدوارم بتوانم در آینده ای نزدیک جو بکوی این همه محبت آنها باشم.

## سپاسگزاری

انجام این پژوهش مدیون راهنمایی اساتید بزرگواری است که وظیفه‌ی خود می‌دانم سپاس و درود خالصانه‌ی خویش را به محضر ایشان تقدیم نمایم. نهایت سپاس و احترام خویش را به محضر اساتید ارجمند سرکار خانم دکتر گلنار قلعه‌خانی استاد محترم راهنما، جناب آقای دکتر حسین نجاری و سرکار خانم دکتر کتابیون نمیرانیان استادان محترم مشاور اینجانب و همچنین جناب آقای دکتر فرخ حاجیانی که در طی تحصیلات کارشناسی ارشد و انجام این پایان‌نامه راهنمایی‌های ایشان چراغ راه اینجانب بوده است و همه‌ی اساتید بزرگواری که در دوران تحصیل از محضر ایشان استفاده نمودم، تقدیم می‌دارم.

## چکیده

# بررسی متن پهلوی اندرز دستوران به بهدینان (حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه، یادداشت‌ها و واژه‌نامه‌ی ریشه‌شناختی)

به کوشش

فاطمه متین‌پور

متن پهلوی اندرز دستوران به بهدینان با موضوع اخلاقی، دینی و فقهی زرتشتی از جمله اندرنامه‌هایی است که از روزگاران گذشته از زبان فارسی میانه به جای مانده و به دوره‌ی پیش از اسلام برمی‌گردد. این متن به بررسی برخی اصول، عقاید، آیین‌ها، مراسم مذهبی در دین زرتشت می‌پردازد. همچنین پرسش و پاسخ‌های مطرح شده در این متن، این اثر را از ویژگی‌های خاصی برخوردار کرده است. زبان فارسی میانه و متن‌های بازمانده از آن از نظر مطالب مورد بحث و همچنین در مورد قواعد و دستور به بررسی دقیق متون کهن نیاز دارد. بررسی، ترجمه و تجزیه و تحلیل متن‌های فارسی میانه و از جمله اندرزها نیازمند شناخت و آگاهی بسیار است. واژگان گنجینه‌ای گسترده و ناشناخته است و نیاز به بررسی موشکافانه، ریشه‌شناختی، ترجمه و تجزیه و تحلیل در آن حس می‌شود، همچنین از جهت شیوه آوانگاری نیز در خور بحث و توجه می‌باشد. نارسایی‌هایی در برخی از متن‌های پهلوی موجود است و کار پژوهشگر این زبان را دشوار می‌کند. در این تحقیق که به شیوه کتابخانه‌ای صورت گرفته است، متن اندرز دستوران به بهدانیان به دقت حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه شده است و در ادامه ترجمه این پژوهش، یادداشت‌هایی در راستای مفهوم واژگان، زبان‌شناختی و فقهی ارائه داده شده است. در نهایت با ارائه واژه‌نامه‌ای توصیفی، ریشه‌شناسی به بررسی دقیق ریشه‌ای و مفهوم واژگان این اندرز پرداخته و سیر تحول واژگان را از آغاز تا به فارسی نو مورد مطالعه قرار داده است و برای هر دانش‌پژوه در زمینه شناخت بهتر ساختار زبان فارسی میانه مفید واقع می‌شود. امید است ارائه این تحقیق گامی نخست برای بررسی‌های بیشتر و موشکافانه‌تر در متون زبان فارسی میانه به شمار آید.

کلید واژه‌ها: اندرز، دستور، بهدین، دین زرتشتی و متون پهلوی.

## فهرست

### صفحه

### عنوان

#### فصل اول: کلیات

۲	۱-۱ مقدمه
۶	۲-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق
۷	۳-۱ هدف تحقیق
۷	۴-۱ پیشینه تحقیق
۱۱	۵-۱ روش تحقیق

#### فصل دوم: معرفی متن اندرز دستوران به بهدینان

۱۳	۱-۲ محتوای متن
۱۴	۲-۲ سبک نگارش متن
۱۶	۳-۲ زمان تألیف متن
۱۷	۴-۲ نسخه‌ها

#### فصل سوم: حرف نویسی، آوانویسی، ترجمه و یادداشت‌ها

۲۰	۱-۳ حرف نویسی، آوانویسی، ترجمه
۳۹	۲-۳ یادداشت‌ها

#### فصل چهارم: واژه‌نامه

۷۴	۱-۴ واژه‌نامه
----	---------------

#### فصل پنجم: نتیجه‌گیری

۱۸۳	۱-۵ نتیجه‌گیری
-----	----------------

#### فهرست منابع و مآخذ

۱۸۶	منابع فارسی
۱۸۹	منابع انگلیسی



## فهرست نشانه اختصاری

نگاه کنید  
جلد

نک  
ج

# فصل اول

کلیات

## ۱-۱ مقدمه

زبان‌های ایرانی شاخه‌ای از گروه زبان‌های «هند و ایرانی» هستند که خود شاخه‌ی عمده‌ای از زبان‌های «هند و اروپایی» می‌باشند، گروه زبان‌های «هند و ایرانی» به دو شاخه‌ی «هندی» و «ایرانی» تقسیم می‌شود و می‌توان آن را از نظر تحول تاریخی به سه دسته زبان‌های دوره‌ی باستان، میانه و جدید تقسیم کرد. دوره‌ی میانه‌ی زبان‌های ایرانی در فاصله بین سقوط هخامنشیان و اوایل دوره اسلامی جای دارد که در حدود قرن ۳۰۰ ق.م شروع می‌شود و در اوایل دوره اسلامی (قرن ۷ م) پایان می‌پذیرد، ولی نگارش به زبان‌های این دوره تا قرن ۳ و ۴ هـ و در مواردی تا قرن ۷ هجری نیز ادامه می‌یابد (تفضلی، ۱۳۸۶: ۱۱).

«شایان ذکر است که از سده‌ی سوم هجری به بعد فارسی / پارسی تنها به فارسی دری اطلاق می‌شد و اصطلاح فهلوی / پهلوی را برای زبان به کار رفته و در متن‌های زرتشتی که در واقع بازمانده‌ی زبان رایج در روزگار ساسانیان پارسیگ (pārsīg) بود، به کار می‌بردند، به عبارتی دیگر واژه‌ی پهلویگ (pahlawīg) که در روزگار ساسانیان تنها به زبان پارتی اطلاق می‌شد، در دوره اسلامی به صورت پهلوی / فهلوی به نامی برای زبان ساسانیان، که خودشان آن را پارسیگ می‌نامیدند، بدل شد. از این رو، اکنون برای رفع ابهام زبانی که خاستگاهش استان پارت بوده است و زبان رسمی شاهنشاهی ساسانی را فارسی میانه یا پهلوی ساسانی یا فقط پهلوی می‌نامند» (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۱۶۲).

واژه‌ی پهلوی منسوب به پهلَو و برگرفته از ایرانی باستان پَرثَوَه (\*paθ ava) است. «نخستین آثار مکتوب زبان پهلوی از دوره‌ی ساسانی است و می‌توان آن را به پنج گروه تقسیم کرد: ۱- آثار کتیبه‌ای پهلوی؛ ۲- کتاب‌های پهلوی؛ ۳- زبور پهلوی؛ ۴- آثار مانوی ۵- جملات و لغات پراکنده در کتاب‌های عربی و فارسی (آموزگار، ۱۳۸۷: ۴۸). آثاری که به زبان پهلوی تألیف شده، بیشتر آثار دینی- زردشتی است، حتی چند رساله‌ی کوچک که معمولاً

آنها را در زمره‌ی آثار غیردینی به شمار می‌آورند نیز جنبه‌ی دینی دارند (تفضلی، ۱۳۸۶: ۱۱۳). کتاب‌های بازمانده‌ی فارسی میانه (پهلوی) عبارتند از: ۱- ژند، ۲- پازند، ۳- کتاب‌های تألیف شده بر اساس اوستا و ژند ۴- آثار کلامی و فلسفی ۵- پیشگویی و الهام ۶- رسالات فقهی و حقوقی ۷- رسالات کوچک آموزشی ۸- فرهنگ‌ها ۹- زبور پهلوی ۱۰- آثار مانوی ۱۱- اندرزنامه‌ها (رضائی باغ بیدی، ۱۳۸۸: ۱۴۷-۱۵۱). با توجه به اینکه متن مورد نظر این پژوهش، در زمره‌ی ادبیات اندرزی است، ابتدا به ریشه‌شناسی و ادبیات اندرزی پرداخته می‌شود، واژه‌ی اندرز «handarz» به معنی «وصیت، اندرز، حکم» می‌باشد (مکنزی، ۱۳۸۳: ۸۶). در کتاب بررسی ریشه شناختی فعل‌های زبان پهلوی این واژه با پیشوند «ham» و ریشه‌ی فعلی ایرانی باستان «darz\*» که روی هم «ham darz-a\*» است و به معنی «محکم کردن، بستن» می‌باشد که مشتق از هند و اروپایی ریشه‌ی «dhergh\*» «محکم نگه داشتن، بستن» و سنسکریت ریشه‌ی drh (drhyati) و اوستایی «han- darəza» و ریشه‌ی «darəz» به همان معنی و ریشه پهلوی اشکانی «darz» به معنی «باز کردن، بستن» و واژه «andarz» به معنی «اندرز، فرمان، دستور» و سکایی «drays» به همان معنی «بستن، باز کردن»، خوارزمی «ždy-» به معنی «باز کردن، پر کردن» و فارسی «اندرز» به کار رفته است (منصوری، ۱۳۸۴: ۱۹۲).

در دانشنامه‌ی زبان و ادب فارسی واژه «اندرز» با همان معنی «اندرز» و ارمنی آن «adarj» به معنی «وصیت» به کار رفته است (طهماسبی، ۱۳۸۴: ۵۵۶). در مقاله‌ی شاکد (Shaked) واژه‌ی «اندرز» به عنوان واژه‌ای است که بیشتر اشخاص برجسته از آن برای نصیحت و اندرز به پسرانشان، برای اداره امور کشورشان یا به مردمان دنیا به کار می‌برند، این اشخاص والا مانند: شاهان یا موبدان هستند (شاکد، ۱۹۷۹: ۱). این واژه بیشتر برگفته‌ها و سخنان حکیمانه‌ای اطلاق می‌شود که اغلب بزرگی برای راهنمایی فرزند یا شاگرد، مؤمنان، عامه‌ی مردم یا صاحبان شغل و منصبی خاص فرموده باشد. در فارسی میانه زرتشتی (پهلوی) واژه‌ی «فرهنگ» نیز به کار رفته است، و مترادف آن «پند» نیز گفته‌اند و در زبان پهلوی «پند» را «راه» نیز ترجمه کرده‌اند که در فارسی «وصیت» اراده شده است و در کتاب مادیان هزار دادستان، که کتاب حقوقی دوران ساسانی است با همین معنی به کار رفته است. واژه‌های دیگری در زبان پهلوی نزدیک به این مفهوم «āfrāh» و «čāštag» که معمولاً در محدوده‌ی فقهی به کار می‌رود و

معنای «اندرز و آموزش» هم از آن بر می‌آید و در دوران پس از اسلام، جز اندرز و پند، واژه‌هایی دیگر، مانند «نصیحت»، «وصیت»، «وصایا»، «موعظه» و «مواعظ» و نیز «حکمت» همین معنی را می‌رساند، «اندرز در ایران امروز به معنی گفته نغز و کوتاهی است که تجربه و رهاورد آزمون سخت و مهمی را در راه زیستن و آزمون گیتی به اختصار بیان می‌دارد. ضمن این که رفتار درست را یاد می‌دهد به یآوری در اندیشیدن و گرفتن تصمیم درست هم می‌شتابد و شاید هم مصلحت فرد را منظور دارد و هم به صلاح جامعه فرمان دهد و هم به شوخی و طنز باشد» (مزدآپور، ۱۳۸۶: ۱۳).

قدیمی‌ترین ردپای ادبیات اندرزی را در کتیبه‌ی بیستون در ستون چهارم سطرهای ۱۶-۶۹، می‌توان یافت که در قسمتی داریوش بزرگ از جانشینان او با لحنی اخلاقی، اندرزگونه می‌خواهد که از افراد دروغگو و زورگو دوری کنند (همان: ۲۵). مهمترین بخش ادبیات پهلوی را اندرزنامه‌ها/ اخلاقیات تشکیل می‌دهند که در ادبیات شفاهی گنجانده شده‌اند و از نسلی به نسلی همراه با تغییرات منتقل می‌شوند و به همین علت تعیین مؤلف و زمان تألیف برای آنها کاری مشکل و گاه محال است (تفضلی، ۱۳۸۶: ۱۸۱).

اندرزنامه‌ها در ایران پیش از اسلام در زمره ابزارهای حفظ و اصلاح نظام اجتماعی به شمار می‌رفته‌اند و به طور مثال می‌توان تذکراتی درباره نحوه رفتار با نزدیک‌ترین بستگان تا شیوه فرمانبرداری از بزرگان و شاهان را یافت. به زبانی دیگر اندرزنامه‌ها عنوان رساله‌هایی مشتمل بر حکم و پند و اندرز و دستورهای اخلاقی، دینی و سیاسی متعلق به دوره‌ی ساسانیان هستند. مهمترین موضوعات آنها بی‌اعتباری دنیا، شاد زیستن، بخشندگی و فریبکاری روزگار است و ساختار آنها متنوع است؛ برخی از آنها به صورت سخنان کوتاه و حکیمانه و پندآمیز است مانند *اندرز آذرباد مهرسپندان* که با کلمات قصار منسوب بزرگان و حکمای اسلامی نیز می‌بینیم با جملاتی کوتاه و پر معنی. بعضی مانند *یادگار بزرگمهر و مینوی خرد* به صورت پرسش و پاسخ است. بعضی به صورت پند پدر به پسر، مانند *قابوس‌نامه* و برخی دیگر به صورت چیستان که به صورت مبهم شروع می‌شود و با پاسخ دادن به چیستان به پایان می‌رسد. ساختار جملات به تدریج از صورت جمله‌های مستقیم خبری و روایی به صورت روایت تمثیلی در می‌آید و قصه گونه می‌شود (طهماسبی، ۱۳۸۴: ۵۵۶-۵۵۷).

مفصل‌ترین اندرزنامه کتاب ششم دینکرد است که بزرگترین اندرزنامه است و اندرزنامه‌های دیگری چون *اوشنردانا*، *خسروقبادان* و *اندرز دانایان به مزدیسنان* را می‌توان نام برد (رضایی باغبیدی، ۱۳۸۸: ۱۴۹-۱۵۰).

یکی از اندرزنامه‌های مهم پهلوی *اندرز دستوران به بهدینان* «*Andarz ī dastwarān ō wēh dēnān*» است که موضوع این پژوهش می‌باشد، این اندرزنامه شامل ۳۵ بند است و در بردارنده متن تقریباً کوتاهی است که واژه‌های بسیاری در آن بیان شده است، همچنین از اندرزهایی است که بیشتر خصوصیت دینی دارند، مانند توصیه به مردم که هر روز پگاه آداب طهارت را به جا آورند و به آشکده روند و نیایش کنند، پرهیز از سخن گفتن در هنگام غذا خوردن، پرهیز از تن‌پروری و حسد آورده شده است و در بندهای ۱۲ تا ۳۵ این متن پرسش و پاسخ‌هایی در مورد بعضی از عقاید و آداب دینی مطرح شده است مانند: «آیا در دوزخ از سوی اورمزد کسی گماشته شده است که روان بدکاران را مجازات کند؟» یا «چرا در خانه‌ای که کسی در گذشته است، تا سه شب نباید گوشت تازه خورد؟». این ترجمه را هم ماهیارنوبی و هم عریان در کتاب‌های خود انجام داده‌اند. در هر بند از این متن مسائلی قابل توجهی در مورد وظایف روزانه یک بهدین و همچنین در مورد اخلاقیات به طرز شیرینی بحث شده است، که این اندرز را از ارزش خاصی برخوردار کرده است، به طور مثال در بند ۱ واژه‌ی (*wēhdēn*) که به معانی بهدین، زرتشتی و دارای دین خوب است و دستوران که به معانی دستور، وزیر، قاضی، مرد عاقل و جهان‌دیده و در نوشته‌های پهلوی به عنوان بزرگ پیشوایان دینی یا موبدان آمده است و در همان بند درباره‌ی اوشبام/ سپیده‌دم که برای مردمان در آن هنگام سه ناراستی پیش می‌آید، مانند ناپاکی، کاهلی، بی‌ایمانی، واژه اوشبام نیز در خرده/ *وستا* آمده و بند ۲ آن آداب طهارت با گمیز گاوان و مهمترین مراسم مذهبی شستشو و غسل برای تطهیر کسی است که دست به چیزی ناپاک زده باشد که همین دو مبحث به طور مفصل در کتاب *وندیداد* فرگرد ۹ مورد بررسی قرار گرفته است و یا در بند ۶ آن در مورد درایان جوشنی (*drāyān jawišnīh*) یعنی صحبت نکردن در زمان غذا خوردن که یک گناه اهریمنی در این متن بحث شده است و به جز این چند بند، تمام بندهای این اندرز دارای واژه‌ها و جملات بحث‌برانگیزی است که همانند آن را در کتاب‌هایی مانند *مینوی خرد*، *بند‌هشن*، *خرده/وستا*،

وندیداد، روایت پهلوی، روایت امید آشوهیشتان، دینکرد هفتم و ادیان ایران قبل از اسلام به چشم می‌خورند.

این اندرز یک اندرز فارسی میانه زرتشتی دینی اصیل است چون بیشتر کلمات با حفظ اصالت پهلوی آن به کار رفته است.

شایان ذکر است این موضوع که در این اندرز واژگان دارای گنجینه‌ای پربار، بسیار گسترده و ناشناخته و از نظر محتوا مورد بحث هستند در تمامی متن‌های بازمانده‌ی فارسی میانه وجود دارد. بنابراین بررسی، ترجمه، تجزیه و تحلیل هر کدام از متن‌ها نیازمند شناخت و آگاهی بسیار است و آگاهی از ریشه‌ی واژگان به فهم بهتر آن‌ها و در نتیجه به درک متن کمک می‌کند. «ریشه جزء اصلی و مجرد کلمه است که پس از حذف کلیه اجزا و عناصر فرعی به دست می‌آید و معنی اصلی کلمه را در بردارد» (ناتل خانلری، ۱۳۵۰: ۲۲۷).

بررسی تحول واژگان در فارسی میانه و سیر این تحول تا فارسی نو امری است که به مطالعه و کسب شناخت صحیح از ساختار زبان فارسی نیازمند است و از دیگر اهداف این تحقیق است. در این تحقیق سعی بر این است که با توجه بیشتر به این متن، حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه به همراه یادداشت‌هایی فقهی، زبان‌شناختی در مورد جملات و واژه‌های کلیدی و در آخر واژه‌نامه‌ی بسامدی که به بررسی ریشه‌شناختی واژگان این اندرز پرداخته، کمک به درک خوانندگان این متن و رفع ابهامات آن شود.

## ۱-۲ اهمیت و ضرورت تحقیق

متن‌ها و نوشته‌های بازمانده از زمان کهن ذهن هر پژوهشگر علاقمند در این زمینه را برای جستجو در متون بر می‌انگیزد، اخلاقیات/ اندرزنامه‌ها مهمترین بخش ادبیات پهلوی پیش از اسلام هستند که شامل اطلاعاتی درباره باورهای عمومی و دینی مردم فراهم می‌کنند و نشان‌دهنده‌ی ویژگی‌های اخلاقی مردم پیش از اسلام و هم دوران اسلامی هستند و یا از نوع اندرزهای دینی یا از نوع حکم عملی، تجربی، غیر دینی و عمومی هستند و در این میان اندرزهای دینی از ارزش خاصی برخوردارند. مطالب متن *اندرز دستوران* به بهدینان بیشتر

ویژگی دینی دارد و در مورد آداب‌های مختلف زرتشتی، مسائل فقهی حقوقی که باید رعایت شوند، یک سری بایدها و نبایدهای دینی همانند مطالب کتاب *شایست*، *ناشایست* که انجام و پرهیز از آنها دارای اهمیت است و همچنین نیایش یزدان و پرهیز از کارهایی که در دین زرتشت گناه محسوب می‌شود مانند: درایان جُوشنی و خوردن گوشت مردار و مرگ‌ارزان، بحث می‌کند و این اندرز از سوی روحانیون یا موبدان زرتشتی «دستوران» خطاب به کسانی است که دارای دین خوب «بهدین» که همان زرتشتیان هستند می‌باشد. در راستای دستیابی به هدف این پژوهش ارائه حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه و بررسی واژه‌نامه ریشه‌شناختی و همچنین سیر تحول واژگان از هند و اروپایی تا فارسی نو در این متن و عدم وجود کاری نو و پژوهشی که بر اساس دانش نوین ایران‌شناسی باشد، ضرورت این تحقیق احساس می‌شود و می‌تواند هر دانش‌پژوه را در جهت شناخت بهتر ساختار زبان فارسی میانه به کار برده شده راهنمایی کند.

### ۳-۱ هدف تحقیق

با توجه به مشکلات و ابهامات موجود در خواندن متون پهلوی و همچنین ترجمه‌های گوناگونی که در این زمینه انجام شده، هدف این تحقیق بررسی زبان‌شناختی متن پهلوی/اندرز *دستوران* به *بهدینان* می‌باشد و بر این اساس مقدمه‌ای جامع به همراه حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه روان فارسی، یادداشت‌های زبان‌شناختی و نیز در پایان، واژه‌نامه بسامدی که در آن مفهوم کلمات به همراه ریشه‌ی آنها و گونه‌های مختلف آن واژه به زبان‌های دیگر از آغاز (هند و اروپایی) تا به امروز (در صورتی که از این واژگان آثاری در زبان فارسی امروز باقی مانده باشد) آورده خواهد شد.

### ۴-۱ پیشینه تحقیق

با توجه به اینکه پژوهشگران ایرانی و غربی همواره پیچیدگی‌های متون پهلوی را مورد بررسی قرار داده‌اند، در خصوص متن *اندرز دستوران* به *بهدینان* می‌توان به چند نکته اشاره کرد.



هوفمان (۱۸۹۵)، در اثری با شیوه‌ای جدید نوشتاری واژگان اوستایی را مورد بررسی قرار داده است. بارتولومه (۱۹۰۴)، در کتابی با ترتیب حروف اوستایی به بررسی ریشه‌شناسی واژگان و افعال پرداخته است. کنت (۱۹۵۳)، در کتابی با ترتیب حروف فارسی باستان، واژگان پهلوی آورده است. همچنین در مورد هر واژه اگر در زبان‌های دیگر مورد بررسی قرار گرفته باشد آن را ذکر کرده است. نیبرگ (۱۹۶۴)، در جلد اول کتابی بعضی از متن‌های پهلوی را آورده است، وی در سال ۱۹۷۴ در جلد دوم آن اثر، واژگان پهلوی را به ترتیب حروف لاتین همراه با حرف‌نویسی، آوانویسی و مفهوم آنها ارائه و آنها را از نظر ریشه‌شناسی مورد بررسی قرار داد. گیلن (۱۹۶۶)، در اثری به بررسی ریشه‌شناسی واژگان پهلوی در زبان پارسی اشکانی پرداخته است. ژینیو (۱۹۷۲) در کتابی فارسی میانه کتیبه‌ای و پهلوی اشکانی کتیبه‌ای واژگان پهلوی را ارائه داده است. هرن (۱۹۷۴)، در کتابی به ترتیب حروف لاتین واژگان پهلوی آورده و ریشه‌شناسی آنها را در زبان‌های مختلف مانند زبان سنسکریت و هند و اروپایی مورد بررسی قرار داده است. هنینگ (۱۹۷۷)، در اثری به بررسی ریشه‌شناسی واژگان پهلوی در پارسی اشکانی پرداخته است. شاکد (۱۹۷۹)، در کتابی، به طور مفصل درباره‌ی اندرز و اندرزنامه به بحث پرداخته و دینکرد ششم را که حائز اهمیت است، مورد بررسی قرار داده است. وی همچنین در سال ۱۹۸۵، در مقاله‌ای جامع، در مورد واژه‌ی «اندرز و اندرزنامه» نوشته است و در آن به ذکر نام اندرزنامه‌ها پرداخته و توضیح مختصری درباره آنها داده است. کلنز (۱۹۹۵)، در کتابی به ریشه‌های افعال اوستایی پرداخته است. چئونگ (۲۰۰۷)، در کتابی به بررسی ریشه‌های ایرانی باستان افعال پهلوی پرداخته است. آذرگشسب (۱۳۴۶)، به بررسی برخی از اندرزنامه‌های پهلوی مانند *اندرز مهر/اسپندان* و *خسرو قبادان* پرداخته است. ماهیارنوابی (۱۳۴۸)، مقاله‌ای در مورد واژه *xwarš n freh* آورده و در مورد به این واژه موشکافانه پرداخته است. وی در سال ۱۳۵۶ متن این اندرز را ترجمه نموده و در مورد بعضی از واژه‌های آن یادداشت‌های قابل توجهی نوشته است که در پایان متن پهلوی ارائه شده که این اندرز موضوع اصلی این پژوهش است. طاووسی (۱۳۵۶)، مقاله‌ای جامع در مورد *drāyān* *jawišnīh* که یکی از مباحث قابل توجه این متن است، گردآوری نموده و در آن بخش‌هایی از ترجمه *اندرز دستوران به بهدینان* را بکار برده است. شهزادی (۱۳۶۵)، مقاله‌ای در باب اندرزنامه‌ها ارائه نموده و توجه ویژه‌ای به نکات اخلاقی و دینی آنها داشته است؛ همچنین با

ذکر نام به بررسی برخی از آنها پرداخته است. جاماسپ آسانا (۱۳۷۱)، در کتابی با گزارش سعید عریان به آوانویسی و ترجمه این متن پرداخته که متن پهلوی آن را نیز در آخر آن کتاب آورده شده است. مهر (۱۳۷۵)، در کتابی، به بررسی جامعی در مورد دین زرتشت و آداب و رسوم دین زرتشتی پرداخته است. تفضلی (۱۳۷۶)، تمام ادبیات پهلوی را بررسی نموده است و بعد از معرفی متن‌های پهلوی به بررسی موضوع و محتوای آنها به طور مجزا پرداخته است که با معرفی کوتاهی از محتوا و موضوع *اندرز دستوران* به *بهدینان* و بررسی جنبه‌ی دینی و غیردینی آن، در آخر گفته است که این *اندرز* به فارسی ترجمه شده است. بهار (۱۳۷۹)، به گردآوری چندین متن پهلوی و به بررسی برخی از *اندرزنامه‌ها* پرداخته است. راستارگویا (۱۳۷۹)، درباره‌ی دستور زبان فارسی میانه نکات بسیار مهمی آورده است. نیبرگ (۱۳۸۱)، دستور زبان جامعی برای واژه‌های پهلوی با ذکر گونه‌های مختلف کلمات و افعال و حتی حروف آورده است. مکنزی (۱۳۸۳)، واژه‌های این *اندرزنامه* را همراه با دیگر واژه‌های پهلوی ذکر نموده است. این کتاب به عنوان معتبرترین اثر برای یافتن واژه‌های این *اندرزنامه* می‌باشد و این متن بر اساس آن آوانویسی می‌شود. فرهنگ یاد شده در بردارنده‌ی املا‌ی پهلوی واژه‌ها، معنی فارسی و حرف‌نویسی و آوانویسی آنهاست. اوشیدری (۱۳۸۳)، در فرهنگی به مفهوم واژه‌های پهلوی پرداخته و یادداشت‌هایی در مورد آن واژه‌ها آورده است و در مورد برخی از واژه‌های *اندرز دستوران* به *بهدینان* نیز یادداشت‌هایی وجود دارد. عفیفی (۱۳۸۳)، یادداشت‌های جامع در مورد آداب و رسوم، مسائل فقهی و دینی زرتشتی و واژگان برجسته این متن ارائه داده است. کرباسیان (۱۳۸۴)، در فرهنگ موضوعی، یادداشت‌هایی در مورد برخی واژه‌های پهلوی آورده است که برخی از واژه‌های *اندرز دستوران* به *بهدینان* را شامل می‌شود. منصور (۱۳۸۴)، به بررسی ریشه‌شناسی واژه‌ها و افعال فارسی میانه پرداخته که افعال این *اندرز* را نیز شامل می‌شود و منبع حائز اهمیت می‌باشد. طهماسبی (۱۳۸۴)، مقاله‌ای درباره *اندرز* و *اندرزنامه* دارد و به توصیف واژه *اندرز* و معانی گوناگون آن و نام *اندرزنامه‌ها* و محتوا و موضوع و زمان تألیف آنها پرداخته است. دوشن‌گیمین (۱۳۸۵)، در اثری که توسط رویا منجم ترجمه شده است در مورد برخی از واژه‌های این *اندرز* یادداشت‌هایی مفیدی آورده است. ابوالقاسمی (۱۳۸۵)، ماده‌ها و ریشه‌های فعل‌های پهلوی را با ذکر صورت ضعیف و قوی آنها به طور کامل مورد بررسی قرار داده است. وی در سال ۱۳۸۷ به مطالبی در مورد زبان فارسی پرداخته است. تفضلی (۱۳۸۵)،

در کتابی در مورد برخی از واژه‌های کلیدی این متن به طور مفصل توضیح داده است و یادداشت‌های با ارزشی دارد. رضی (۱۳۸۵)، توضیحات جامع و یادداشت‌های مفید در مورد مسائل این متن ارائه داده است. مزداپور (۱۳۸۶)، در مورد واژه اندرز و اندرزنامه و ذکر گونه‌های مختلف اندرزنامه‌ها چه در دوره‌های پیش از اسلام نظیر *اندرز دستوران به بهدینان* و چه در دوره‌های اسلامی با معنا و مفهوم در آن توضیحات مختصری را ارائه نموده است. آموزگار و تفضلی (۱۳۸۷)، توضیح مختصری در خصوص دستور زبان فارسی میانه و نیز واژه‌های پهلوی به همراه ترجمه فارسی و ساختار دستور هر کلمه آورده‌اند. منصوری و حسن‌زاده (۱۳۸۷)، در کتابی به بررسی ریشه‌شناختی افعال در زبان فارسی پرداخته است. ابوالقاسمی (۱۳۸۷)، به طور کامل نقش واژه‌ها و کاربرد آنها را در جملات فارسی میانه مورد بررسی قرار داده است. آموزگار، تفضلی (۱۳۸۸)، در کتابی در مورد برخی از یادداشت‌های این اندرز مطالبی آورده است. باقری (۱۳۸۹)، در کتابی در مورد برخی از واژگان این اندرز مطالبی آورده است. بهار (۱۳۸۹)، یادداشت‌هایی جامع در مورد این اندرز ارائه داده است. رجب‌پور شیرازی (۱۳۹۰)، بندهای ۱ تا ۲۸۹ متن پهلوی دینکرد ششم را حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه کرده و واژه‌نامه‌ی ریشه‌شناسانه‌ی آن را ارائه داده است که واژه‌های آن مشابه واژه‌های *اندرز دستوران به بهدینان* می‌باشد. دیده‌خورشید (۱۳۹۰)، به بررسی بندهای ۲۹۰ الی آخر متن دینکرد ششم همراه با حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه آن پرداخته است. میرفخرایی (۱۳۹۰)، به بررسی برخی از یادداشت‌های فقهی زرتشتی این اندرز پرداخته است. مزداپور (۱۳۹۰)، به بررسی گزیده‌ای از مهمترین مباحث فقه زرتشتی عهد ساسانیان پرداخته که شامل برخی از واژگان *اندرز دستوران به بهدینان* هم شده است. ژینیو (۱۳۹۰)، در اثری، یادداشت‌هایی مختصر در مورد *اندرز دستوران به بهدینان* ارائه داده است. عریان (۱۳۹۱)، در کتابی به مباحث فقهی، حقوقی آیین زرتشت پرداخته و یادداشت‌هایی جامع در مورد برخی از واژه‌های این اندرز آورده است. زاهدی (۱۳۹۱)، در پایان‌نامه‌ای با موضوع اندرزی، به بررسی حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه، تجزیه و تحلیل دستوری و اشتقاقی واژه‌ها و تدوین واژه‌نامه بسامدی پرداخته است. یدملت (۱۳۹۱)، به بررسی حرف‌نویسی، آوانویسی، ترجمه‌ی اندرزنامه‌ای پرداخته و واژه‌نامه بسامدی آن را تدوین کرده است.

## ۱-۵ روش تحقیق

روش کار این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای می‌باشد، بدین صورت که این متن ابتدا براساس فرهنگ کوچک زبان پهلوی مکنزی بند بند حرف‌نویسی، آوانویسی و ترجمه شده است و سپس تمامی واژه‌های پهلوی آن فیش‌برداری شده و در مقابل هر واژه معنی فارسی آن ذکر شده است. سپس نقش واژگان در متن از لحاظ دستوری بررسی و همچنین در این قسمت اجزای سازنده‌ی واژه از یکدیگر تفکیک شده‌اند. پس از ارائه معنی و نقش دستوری، هر واژه از نظر ریشه‌شناسی مورد مطالعه قرار گرفته است بدین صورت که ابتدا در مورد اسامی و صفات، ریشه هند و اروپایی و سنسکریت، ایران باستان، اوستایی، فارسی باستان و در صورت وجود معادل فارسی میانه ترفانی و پهلوی اشکانی ترفانی، فارسی میانه کتیبه‌ای و پهلوی اشکانی کتیبه‌ای، پازند و فارسی نو آن نیز آورده شده است. سپس در مورد افعال ابتدا صورت مصدری و ماده ماضی و مضارع آن و در ادامه ریشه آن از هند و اروپایی تا فارسی نو مورد بررسی قرار گرفته است. افعال موجود در متن *اندرز دستوران* به *بهدینان* که بر اساس زمان، شخص و شمار آورده شده، به صورت ساده، مرکب و عبارتهای فعلی در ادامه مصدر به ترتیب الفبا بیان شده است. در مورد حروف اضافه، ربط، ضمائر، اعداد و قیده‌ها نیز با همین شیوه روبرو هستیم.

لازم به ذکر است که صورتهای اوستایی ذکر شده در این تحقیق به شیوه هوفمانی که شیوه‌ای جدید در آوانویسی اوستایی می‌باشد، نوشته شده‌اند. در صورت وجود اختلاف نظر بین پژوهشگران و صاحب‌نظران در مورد ریشه یا ساختار بعضی از واژگان، تلاش شده است تا از بیان آن کوتاهی نگردد.

درباره‌ی واژه‌های دشوار، یادداشتهای زبان‌شناختی و فقهی نوشته شده است که بعد از ترجمه فارسی قرار گرفته و واژه‌های هر بند جدا نوشته شده است.